

Irak Türkmenlerinin Siyasi Arenada Sahipsiz Kalmalarına Yolaçan Tarihsel Faktörler*

*Historical Dynamics that Left the Iraqi Turkmen Alone
in the Political Arena*

Abdulhalik BAKIR**

Özet

Bugün Irak'ta dayanılmaz baskılara ve ardı arkası kesilmeyen olaylara göğüs gererek yaşamaya çalışan üç milyon civarındaki Türkmen, önceleri Emevîler ve Abbasîler devrinde belirgin bir sosyal kitle, sonraları da Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin ilk evresinde Büyük Türk milletinin önemli bir parçası olarak siyasî rollerini aktif bir biçimde devam ettirmişlerdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devletinin yıkılması, Orta Doğu'nun galip devletler tarafından paylaşılması ve İngiliz hegemonyası altına girmesi ile birlikte büsbütün sahipsiz kalmışlardır. Kökleri on dokuzuncu, yirminci ve bugün başlangıcını yaşadığımız yirmi birinci yüzyılın ilk on dört yılına dayanan ulusal ve uluslararası siyasî oyunlar, Orta Doğu halklarını etkilediği gibi, Irak Türkmenlerini de derinden etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin politikalarının dönüm noktasını teşkil etmiştir. Günümüzde Irak Türkmenlerinin siyaseten bu denli müşkül bir durumda olmalarının anılan dönemin öncesine ve sonrasına rastlayan birçok tarihsel sebebi bulunmaktadır.

---

* Bu çalışma, 12-14 Aralık 2014 tarihinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından yapılan Uluslararası I. Dünya Savaşı'nın Yüzüncü Yılında Ortadoğu Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Bu çalışmanın detayında anlatmaya çalışacağımız faktörler ışığında günümüz Irak Türkmenlerinin maruz kaldıkları haksız muameleleri ve ortaya çıkan hazin tabloyu irdelemeye ve bilimsel bir yöntem izleyerek değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Irak Türkmenleri, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, Musul-Kerkük Meselesi

Abstract

Today, about three million Turkmen, who are trying to survive unbearably oppressive and untimely events in Iraq, had their political role in an active way as a prominent social mass in the era of the Umayyads and Abbasids, and later as an important part of the Great Turkish nation in the first phase of the Ottoman Empire. However, the collapse of the Ottoman Empire at the end of the World War One, the sharing of the Middle East by the victorious states and its entering under the British hegemony have left them completely unclaimed. The national and international political games, whose roots are in the nineteenth, twentieth, and the first fourteen years of the twenty-first century, have deeply affected the Iraqi Turkmen as well as the Middle Eastern peoples. The period after the World War One was the turning point of these policies. Today, there are many historical reasons before and after the aforementioned period for the Iraqi Turkmens to be in such a politically difficult situation.

In the light of the dynamics that we will try to explain in the details of this study, we will try to examine scientifically the unfair treatment of the today's Iraqi Turkmen.

Key Words: Iraqi Turkmen, World War One, Ottoman Empire, Turkish Republic, Mosul-Kirkuk Question

Giriş

Irak Türkmenlerinin, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi Emevî ve Abbasî dönemlerinde veya XI. Yüzyılda Selçuklu Türklerinin Irak'a gelmesi

ile ortaya çıkmış sosyal bir topluluk olarak değerlendirilmesi bilimsel temelden yoksun bir tespit olsa gerektir¹. Zira Türk milletinin nezih bir parçasını oluşturan Irak Türkmenleri, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen ve Sümerlerle yakın akrabalık bağı bulunan köklü bir geçmişe sahip uygar ve asil bir kitleyi oluşturmaktadırlar. Irak coğrafyası, Sümerlerden Selçuklulara kadar uzanıp gelen uzun soluklu zaman diliminde çeşitli Türk kavimleri tarafından kurulan birçok devlet tarafından başarılı bir şekilde yönetilmiştir². Türkiye sınırındaki Türkmen şehri Telafer³'den Irak'ın güneyinde yer alan ve Birinci Dünya Savaşı esnasında Çanakkale kadar kahramanlıkta şöhret kazanan Türk şehri Kûtü'l-'Amâre⁴'ye dek uzanan topraklarda yaşayan Türkmenlerin kökenleri, sosyal ve kültürel yapıları iyice incelendiğinde, yukarıdaki görüşümüzün ne kadar isabetli olduğu anlaşılacaktır.

¹ Suphi Saatçı, *Tarihîten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul, 2007, s. 20; Ahmet Gündüz, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, Kerkük Maddesi, c. XXV, s. 291; Husam Davud Hıdır el-Erbilî, *et-Türk ve't-Târibu't-Türki fi'l-'Irâk*, Erbil, 2018, s. 225-236.

² Irak'ta hâkimiyet kuran Türk kavimlerini şöyle sıralamak mümkündür: Sümerler, Gutiler, Turukkular, Kaslar, İskitler, Partlar, Ak-Hunlar, Sakalar, Hazarlar, Kök Türkler, Selçuklular. Bkz. Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ Irak'ında Türk Varlığı ve Kültürünün Yaygınlaşmasını Kolaylaştıran Faktörler*, *Uluslararası Tarihî ve Günümüzde Ortadoğu'da Türkmenler (Irak, İran, Suriye) Sempozyumu* 8-10 Mayıs 2014-Bilecik, (Ed. Prof. Dr. Abdulhalik Bakır-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Altungök), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2016, s. 4-14. Ayrıca bkz. Ahmet Altungök, *Ön Asya ve Ortadoğu'daki Türkmen Varlığının Tarihi Kökenleri*, *Uluslararası Tarihî ve Günümüzde Ortadoğu'da Türkmenler (Irak, İran, Suriye) Sempozyumu* 8-10 Mayıs 2014-Bilecik, (Ed. Prof. Dr. Abdulhalik Bakır-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Altungök), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2016, s. 37-41.

³ Kökü Aramice "tello" (Tepe) ve "abre=afre" (toprak) kelimelerinden meydana gelen Toprak tepe anlamını taşıyan bir isimdir. Musul'un 65 kilometre batısında ve Sincar dağının 55 kilometre uzağında yer alan eski bir Türkmen şehridir. 1920'deki ayaklanmasıyla İngilizlere karşı ve 2004'ten sonraki direnişiyle de Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerine karşı başkaldırışıyla tanınan bu şehrin, Telafer, Zümâr ve el-'İyâziyye adında üç nahiyesi bulunmaktadır. Meşhur kalesi, tatlı suyu ve bol hurmasıyla şöhret kazanan Telafer en önemli mahallelerini şöyle sıralamak mümkündür: Saray, Kale, Hasenköy, Su, Gergeri, Çelebi, Çolak, Kanberdere. Bkz. Yakut el-Hamavî, Şihabeddin Ebî abdillah Yakut b. Abdillâh er-Rûmî el-Bğdâdî; *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut, (Trc.), c. II, s. 39-45; es-Seyyid Abdurrezzak el-Hasenî, 'Irâk Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut, 1971, s. 261-262; Ahmed es-Sûfî, *Hutatu'l-Mansûl*, c. II, s. 120-121; Suphi Saatçı, *el-Kabâil ve'l-Aşâir et-Turkmaniyye fi'l-'Irâk ve Menâtik Süknâhum*, (Trc. Erşed el-Hürmüzi), Kerkük, 2010, s. 86-87.

⁴ Kûtü'l-'Amâre hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, *Kûtü'l-'Amâre Adı ve Tarihsel Altyapısı Üzerine Bir Değerlendirme*, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Öğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, c. I, S. 1, 2017, Aralık, s. 13-28.

I. Irak Türkmenlerinin Sahipsiz Kalmalarına Yol Açan Tarihsel Faktörler

1. Türklerin, Orta Doğu'da Abbasî devletinin kuruluşu ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesine kadar süren yaklaşık bin iki yüz yıllık uzun zaman zarfında egemen güç olmasının sebep olduğu siyasî yıpranma. Anılan yüzyıllarda İslam dünyasının doğu kesiminde Sâ mânîler, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar, Timurlular, merkezinde Emevîler, Abbasîler, Büveyhîler, Selçuklular, Atabekler, İlhanlılar, Artuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler, Osmanlılar batısında ise Tolun oğulları, İhşîdîler, Fatımîler, Eyyübîler, Memlûkler adındaki devletler hüküm sürmüşlerdir. Bu devletlerin ordu teşkilatlarında Türkmenler ya gönüllü ya da paralı askerler olarak en ağır ve en tehlikeli görevleri üstlenmişlerdir. Bu ağır sorumluluk beraberinde özellikle siyasî hayatta onlara ağır bir faturayı da getirmiş ve Türkmenlerin siyaseten yorgun düşmelerine ve eski teşkilatçılık ruh ve düzenlerinin bozulmasına yol açmıştır⁵.

2. Selçuklu devletinin yıkılışından sonra Osmanlı devletinin bir cihan devleti olmasıyla birlikte özellikle siyasî ve askerî alanlardaki istihdam konularında Türkmenleri dışlaması. Bu değindiğimiz Osmanlı devletinin azamet veya diğer bir deyişle altın devrinde, devletin kuruluşunda çok aktif rol üstlenen ve üstün performans sergileyen Oğuz boylarına mensup Türkmenler siyasî ve askerî alanlardan uzak tutulmuş, yerine devşirme unsurlar istihdam edilmeye çalışılmıştır⁶. İleride tehlikeli sonuçlar doğuracak olan bu uygulama döneminden devletin yıkılışına kadar sadece kritik dönemlerde Türkmenler istihdam edilmiş ve devlet için sorun yaratan bölge ve şehirlere bir nevi Türkmen göçü diyebileceğimiz çözümlere

---

⁵ Bunun en önemli kanıtını da önce Büyük Selçuklu devletinin sonra da Osmanlıların, erken ve geç ortaçağlarda siyaset sahnesinde başarılı faaliyetlerine rağmen Türkmenleri bu alandan uzak tutarak yabancıları istihdam etmesinde görüyoruz. Örneğin, Büyük Selçuklu Sultanları, devletin kuruluşundan itibaren Fars kökenli Nizamülmülk'ü vezir tayin etmişlerdir. Bu uygulamanın bir benzerini de Osmanlı Sultanları devşirme sadrazam ve paşalarla devam ettirmişlerdir.

⁶ Devşirme Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş sebebi ve tarihi hakkında bilgi için bkz. Kemal Beydili, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, Yeniçeri Maddesi, İstanbul, 2013, c. XXXV, S. 450-468.

başvurulmuştur⁷. Üç yüzyılı aşkın bir zaman dilimini kapsayan bu dönemde Türkmenler dışlanmışlık hissine kapıldıkları gibi siyasî ve askerî yetenekleri körelmiş ve hayatın diğer alanlarında faaliyet göstermeye başlamışlardır⁸.

3. Osmanlı-İran ilişkilerinin çok çekişmeli geçmesi ve bu ilişkilerin Ehl-i Sünnet ve Şi'a mezheplerine göre şekillenmesi. Bu durum, Irak coğrafyasının özellikle de bu coğrafyanın kritik bölgelerinde yaşayan Türkmenlerin bu ikilem arasında kalarak bölünmelerine ve bocalama devresine girmelerine yol açmıştır⁹. Onuncu asırdan beri Türkmenlerin aktif siyasî ve askerî faaliyet içinde oldukları İran, Anadolu ve Irak coğrafyalarında siyasetin Ehl-i sünnet ve Şia mezheplerine göre şekillenmesi, Türkmenlerin dinsel, sosyal ve kültürel yapı ve teşkilatlarına telafisi mümkün olmayan büyük zararlar vermiştir. Bunun en bariz örneğini, Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Safevî hükümdarı Şah İsmail arasında meydana gelen Çaldıran Savaşı¹⁰ ve bu savaşın sonrasındaki süreçlerde görmek mümkündür. Bu olayın

⁷ Örneğin zaman zaman Kerkük ve çevresinden Türkmen aşiretleri Anadolu'nun sorunlu bazı şehir ve kasabalarına yerleştirilmiştir. Bunun en son örneğini, Osmanlı Devletinin meşhur Sultanı II. Abdulhamit Han'ın kitleler halinde Türkmenleri Kerkük ve çevresinden alıp Elazığ ve çevresine nakletmesinde görmek mümkündür. Bkz. Ahmet Altungök-Çağrı Bakır, I. Dünya Savaşı Öncesinde Kerkük ve Musul'dan Elazığ ve Çevresine Yapılan Türkmen Göçleri (Bir Alan Araştırması ve Sonuçları), *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 9 October 2017, p. 42-46.

⁸ Türkmenler bu yüzyıllarda daha ziyade çiftçilik, zanaatçılık ve ticaret alanlarında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bkz. Ferruh Kayalan, *Kerkük Şehri ve Türkmenler (Türkmenlerin Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1921-1990)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 2018, s. 128-141.

⁹ Bir örnek vermek gerekirse; Nadir Şah Irak'ı ele geçirdiğinde Kerkük ve çevresinden Şia mezhebine mensup Bayat boyu mensuplarının üçte ikisini alıp İran'a götürmüştür. Bkz. Şakir Sabir ez-Zâbit, *Bahsun Târihiyy Hanle Aşireti'l-Beyât*, (Arp. Trc. Necât Kevseroğlu), Kerkük, 1915, s. 59. Nadir Şah'ın anılan olumsuz davranışı sonucunda Irak Türkmenleri kendi devletleri olan Osmanlı döneminde diğer unsurlar karşısında azınlık durumuna düşmüşlerdir. Bu nüfus kaydırma uygulaması bir sorun olarak bugünkü Irak Türkmenlerini de derinden etkilemiştir. Nadir Şah'ın ve diğer İran kaynaklı kumandanların Kerkük ve çevresine karşı taarruz ve işgalleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ferruh Kayalan, *Kerkük Şehri ve Türkmenler (Türkmenlerin Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1921-1990)*, s. 30-35.

¹⁰ Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ile Safevî hükümdarı Şah İsmail arasında Çaldıran ovasında 23 Ağustos 1514'te meydana gelen bir meydan muharebesidir. Bu savaş esnasında Osmanlı ordusunun pozisyonu şöyle idi: Merkezde yeniçeri, topçu, cebed, kapıkulu süvâri ve Sultan bulunmaktaydı; yanında da Verzir-i âzam Hersekzâde Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa, Karaca Paşa ve din adamları yer alıyordu. Ordunun sağ kanadında Anadolu Beylerbeği Hadım Sinan Paşa ve Zeynel Paşa kumandasındaki Anadolu ve Karaman

olumsuz etki ve sonuçları hâlâ anılan coğrafyalarda devam etmektedir. Bunun en acı faturasını ise bugün kendi siyasî teşekkülünü kuramayan veya kurmada geç kalan Irak Türkmenleri ödemektedir¹¹.

4. Birinci Dünya Savaşına dair olumsuz siyasî sonuçların, Irak Türkmenlerini yalnızlığa iterek sahipsiz bir topluluk haline getirmesi.

Aslında Birinci Dünya Savaşı farklı oranlarda savaşa katılan bütün devletlere zarar vermiştir. Ancak bu savaşın bir sonucu olarak zararın en büyüğüne elbette ki Türk dünyası ve özellikle de Irak Türkmenleri katlanmak zorunda kalmıştır. Zira her şeyden önce bu savaş sonunda bütün Türk dünyası ve hatta İslam dünyası üç kıtada hâkimiyet sağlayan Osmanlı Devleti gibi büyük bir devletini kaybetmiştir. Buna karşın savaştan sonra çağımıza damgasını vuran yeni süper devletler de dünya hâkimiyeti sahnesinde yerini almıştır. Dünyanın şeklini değiştiren bu büyük olaydan sonra -bununla elbette ki Birinci Dünya Savaşı'nı kastediyoruz- Irak Türkmenleri tamamen işgalci

---

askerleri, sol kanadında ise Rumeli Beylerbeği Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli askerleri vardı. Öncü kuvvetler Ayas Paşa kumandasındaki tüfekli yeniçerilerden, ardıcı kuvvetler ise biri 10.000, diğeri 8.000 kişilik Anadolu ve Rumeli azablerinden meydana geliyordu. Topların büyük kısmı da bu azablerin arkasına yerleştirilmişti. Şehsuvaroğlu Ali Bey Dulkadirli Türkmenleriyle öncü, Şâdî Paşa da artçı kuvvetlere kumanda ediyordu. Çeşitli kumandanların kumandasındaki Safevî ordusunda yer alan topuz, yay ve mızraklarla donatılmış savaşıların atlarına çelik eyerler vurulmuştu. Ordu daha ziyade Ustaclu, Varsak, Rumlu, Şamlu, Kaçar ve Karamanlı Türkmenlerinden oluşmaktaydı. Ordunun sağ kanadını bizzat Şah İsmail, sol kanadını ise Ustadlu Muhammet Han kumanda ediyordu. Merkeze de Vezîr-i âzam Ni'metullah oğlu Emîr Abdülbâki ile Kazasker Seyyid Haydar Yerleşmişti. Savaşın sonunda bozguna uğrayan Safevî ordusu dağıldı, Safevî hükümdarı Şah İsmail ise önce Tebriz'e, buradan da Dergüzin'e geçti. Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanan Çaldıran savaşının kazanılmasında Osmanlı Padişahı Sultan Selim Han'ın askerlik yeteneğinin ve seyyar toprakların büyük rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bkz. Mustafa Çetin Varlık, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 193-195.

¹¹ Bugün Irak'ın çeşitli bölge, şehir ve köylerinde yaşayan üç milyonu aşkın Türkmen toplumunun yarısı Sünnî, diğeri yarısı da Şia mezhebine mensuptur. Ancak bu mezhep farklılığı, millî ananelerine bağlılıkları, güçlü kültürel bağları ve Tarih bilincine sahip olmaları sayesinde Türkmenler arasında en ufak bir ayrılık ve ayrışmaya yol açmamıştır. Bir ara bu mezhep farklılığı işgalci güçler tarafından Telafer'de sahneye konuldu ve acı olaylara sebebiyet vererek şehir halkının diğeri bölgelere göç etmesine yol açtı. Bkz. Abdulhalik Bakır, Süleyman Pekin, *Irak Türkmenlerinin Mazlum Şehri Telafer (Şehrin Modern Tarihi ve Kültürüne Bir Bakış)*, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2018, c. II, S. 1, s. 82-87.

kuvvetlerin ve işbirlikçilerinin insafına terk edilmişlerdir¹². Osmanlı döneminin son üç yüz yılında Irak'ın idaresi konusunda Irak'taki diğer unsurlarla karşılaştırıldığında siyasetten uzak tutulan Irak Türkmenleri, İngiliz hâkimiyeti esnasında tamamen dışlanmışlardır. Ancak İngilizlerin bu politikasını yadırgamamak gerekir. Zira işgalci bir güç olarak İngilizler, 1920 başkaldırısı esnasında nüfusunun büyük bir kısmı Türkmenlerden oluşan Telafer'de büyük bir direnişle karşılaşmışlardır¹³. Ayrıca onlar, Türkmenlere Osmanlı devletinin bir bakiyesi olarak olumsuz bir bakışla bakıyorlardı; dolayısıyla da Irak'ta tutunmak maksadıyla diğer etnik unsurları (özellikle de Sünnî Araplar, Kürtler ve Gayr-i Müslimler) yanlarına çekmeye çalışıyorlardı¹⁴. İngilizlerin, Türkmenlere karşı bu olumsuz tutumları, ileride Irak yönetimine getirdikleri yöneticilerin de alışlagelmiş bir politikası haline gelecektir¹⁵.

5. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin hegemonyası ve direktifleri altında şekillenen Irak yönetimlerinin Türkmenleri siyasî hayattan tecrit etmeleri. İşgal sonrasında birer kukla yöneticiler olarak Irak'ın yönetimine getirilen Arap kökenli kralların bu olumsuz politikalarını yadırgamamak gerekir. Zira 1958 yılına kadar işbaşında bulunan I. Kral

---

¹² İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip Irak'ı işgal ettikten sonra sahihsiz kalan Irak Türkmenlerine karşı olumsuz politikaları hakkında bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, Ferruh Kayalan, Musul Sorunu Çerçevesinde İngilizlerin Kerkük'teki Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri (1918-1926), *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 8-April 2017, p. 4-18.

¹³ Irak'ta Telafer Türkmenlerinin başlattığı ve Sevretü'l-İşrîn (1920 Ayaklanması) olarak bilinen bu başkaldırı esnasında İngilizler büyük bir bozguna uğramışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, Süleyman Pekin, Irak Türkmenlerinin Mazlum Şehri Telafer (Şehrin Modern Tarihi ve Kültürüne Bir Bakış), s. 67-71.

¹⁴ Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, Ferruh Kayalan, Musul Sorunu Çerçevesinde İngilizlerin Kerkük'teki Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri (1918-1926), s. 6.

¹⁵ Birinci Dünya Savaşından günümüze dek Irak'ın siyasî yapısını yönlendiren Batılı devletler sırasıyla Sünnî Arapları, Şiî Arapları ve Sünnî Kürtleri bu coğrafyada egemen kılmışlardır. Daha açık bir deyişle Türkmenlerin ne krallık ne de Cumhuriyet döneminde Irak'ın siyasî hayatında etkin rol oynamalarına fırsat tanınmamıştır. Örneğin, anılan süre zarfında sırasıyla iktidara gelen üç kral (I. Faysal, Gazi ve II. Faysal) Arap kökenliydi. 1958 yılından günümüze dek hüküm süren dört devlet başkanı (Abdusselam Arif, Abdurrahman Arif, Ahmed Hasan el-Bekr, Saddam Hüseyin) Arap, üç devlet başkanı (Abdulkerim Kasım, Celal Talabani, Masum) da Kürt kökenlidir. Bunlar arasında bir tane bile Türkmen kökenli devlet başkanı olmadığı halde herhangi bir Türkmen başbakana da rastlanmaz.

Faysal¹⁶, Kral Gazi¹⁷ ve II. Kral Faysal¹⁸ tamamen İngilizlerin direktifleri doğrultusunda Irak'ı yönetmeye çalışmışlardır. 1920'den 1958 yılına kadar Irak Türkmenleri sadece siyasetten tecrit edilmemişler, aksine insanlık dışı ağır baskılara maruz kalarak biri 1924'te, diğeri de 1946'da olmak üzere iki katliamla adeta cezalandırılmışlardır¹⁹.

6. Irak Türkmenlerinin tek dayanağı ve destekçisi durumunda olan Türkiye Cumhuriyeti idarecilerinin (Gazi Mustafa Kemal Atatürk dönemi hariç) yirminci yüzyıl boyunca Musul-Kerkük meselesinin çözümünde yetersiz kalmaları ve bu milli meselenin oldubittilere terk edilmesi. Musul-Kerkük meselesi, Türk milletinin geleceği yönünden bakıldığında asla göz ardı edilecek herhangi bir mesele değildir. Bu meseleyi şöyle detaylandırmak mümkündür: Bir defa Musul ve Kerkük Anadolu

---

¹⁶ 20 Mayıs 1885 yılında Bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın Tâif şehrinde doğmuştur. Babası Şerif Hüseyin Hâşimî ailesine mensuptur. İlk tahsilini Hicaz'da yaptıktan sonra 1891'de babasıyla beraber İstanbul'a giderek on sekiz yıl burada ikamet etti. 1913'de Osmanlı Meclis-i Me'bûsânı'na seçildi ve burada Cidde nâibi sıfatıyla görev yaptı. 5 Haziran 1916'da babası Şerif Hüseyin tarafından Osmanlı devletine karşı başlatılan Arap bağımsızlık hareketinde aktif rol oynadı. Faysal 1920 yılında Büyük Suriye'nin Krallığına getirildiyse de Fransız birliklerinin 14 Temmuz 1920'de Şam'ı işgal etmesi üzerine tahttan uzaklaştırıldı. Ancak 23 Ağustos 1921 yılında Faysal bir referandum neticesinde İngilizler tarafından Irak devletinin kralı olarak görevlendirildi. 8 Eylül 1933'de İsviçre'nin Bern şehrinde kalp krizi geçirerek öldü. Bkz. Mustafa L. Bilge, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 264-265.

¹⁷ İlk Irak kralı Faysal I'nin oğlu ve halefi olup Mekke'de doğmuştur. 1933'te babasının vefatı üzerine Irak'a kral seçildi. 1939 yılında Bağdat'ta bir araba kazası sonucu vefat etti. Bkz. Lewis Ma'lûf, *el-Müncid fi'l-A'lâm*, Beyrut, 1976, s. 501.

¹⁸ 1935 yılında Bağdat'ta doğdu. Irak kralı Gazi'nin oğlu ve ilk Irak kralı I. Faysal'ın torunu olan II. Faysal, babasının ölümü üzerine küçük yaşta (henüz dört yaşındayken) tahta çıkarıldı. 1939-1953 yıllarında olgunluk çağında olmadığından, devleti aynı aileden Abdülilâh yönetti. 1941 yılında Kral Faysal tahsilini tamamlamak üzere İngiltere'ye gönderildi. II. Faysal Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra Bağdat'ta 24 Şubat 1955'te iki ülke arasında Bağdat Paktı'nın özünü oluşturan bir antlaşma imzalandı. Irak'ın bu son kralı, 1958 yılında Irak ordusunda albay olarak görev yapan Abdülkerim Kâsım ve arkadaşları tarafından yapılan bir ihtilal sonucunda öldürüldü. Bkz. Mustafa L. Bilge, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 265. Ayrıca bkz. Yaşar Canatan, *Türk-İrak Münasebetleri (126-1958)*, Ankara, 1996, s. 107-155.

¹⁹ Bu katliamlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Şemseddin Küzeci, *Kerkük Katliamları*, Ankara, 2004, s. 37-49; Abdulhalik Bakır, "Eskiçağlardan Günümüze Kadar Türkmen Şehri Kerkük", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2008, Cilt: VI, Sayı: 1, Elazığ, 2009, s. 53-56.

coğrafyasının bir uzantısını teşkil etmektedir. Başka bir deyişle bu iki şehir, Suriye'nin Halep ve Lazkiye şehirleri ile Bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin kapsadığı coğrafya gibi önemli jeopolitik bir konuma sahiptirler. Tarihsel geçmiş olarak da bu şehirler Irak'ın Türkleşen ilk şehirleri arasında yer alırlar. Ayrıca dün olduğu gibi bugün bu iki şehir ve çevresi Irak Türkmenlerinin çok yoğun bir şekilde yaşadığı bölge vasfına sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla da buralar Anadolu'nun geleceği, güvenliği ve esenliği açısından hayati bir özelliğe sahiptirler. Her iki şehir (Musul ve Kerkük) halkına ve dolayısıyla da Irak coğrafyasında yaşayan bütün Türkmenlere mutluluktan ziyade mutsuzluğu getiren baş belası petrol yatak ve kuyularını bir yana bırakırsak²⁰ bir defa bu iki şehir üç ve hatta dört bin yıllık tarihimizin birer nişanesi ve hatta abidesi durumundadırlar. Ne üzücüdür ki, Türkiye Cumhuriyeti özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu millî meselenin çözümü konusunda, aynı yüzyılın birinci yarısındaki kadar çaba sarf edememiştir²¹. Bugün bu şehirlerimizde yaşayan veya Irak'ın şurasına burasına göç etmek zorunda kalan Türkmenlere reva görülen kötü muamele, baskı ve sürgün hayatı, bir insanlık dramını andırmakta, uygulanan insan hakları ihlalleri ve karışıklıklar hepimize acı çektirmekte ve bu nezih toplumun geleceği konusunda bizleri ümitsizliğe ve karamsarlığa düşürmektedir. Sonuçta bütün bu yaşananları anılan dönemdeki ihmalin veya yanlış politikanın doğal sonuçları olarak değerlendirmek gerekir.

---

²⁰ Kerkük-Musul petrol yatakları, ekonomik gelirleri ve bu iki şehirde yaşayan Türkmenlere yansıyan olumsuz sonuçları hakkında bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, *Kerkük-Musul Dosyası*, İstanbul, 1991, s. 90-91; Fahir Armaoğlu, Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, *Misâke-i Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 114-116; Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu 1926-1955*, İstanbul, 2010, 41-258; Abdulhalik Bakır, "Eskiçağlardan Günümüze Kadar Türkmen Şehri Kerkük", s. 60-64; Necat Kevseroğlu, *Safahât min Tarih Kerkük minzju Fecr't-Târib ilâ 1958*, Lenden (London), 2015, s. 21-35, 401-408; Ferruh Kayalan, *Kerkük Şehri ve Türkmenler (Türkmenlerin Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1921-1990)*, s. 141-149.

²¹ Bunun en bariz örneğini, 1959'da Kerkük'te Türkmenlere yapılan katliamın öncesi ve sonrasında görmek mümkündür. Bilindiği gibi bir plan dâhilinde 1958'de ilan edilen Cumhuriyet'in ilk yıl dönümü kutlamalarında başlayan ve üç gün üç gece devam eden katliam esnasında Anadolu'nun yanı başında onlarca Türkmen yönetici, aydın ve vatanperver Turancılık suçlamasıyla hunharca katledilmişlerdir. O dönemde Türkiye'de yayımlanan meşhur gazetelerde yanlışlıkla "Kerkük'te kızıl komünistler katledildi" şeklinde manşetler atılmıştır. Dolayısıyla da Anadolu'nun nezih insanları özbeöz kardeşlerinin yaşadığı bu elim olayla ilgili sağlıklı haberi ancak haftalar sonrasında öğrenebilmişti. Detaylı bilgi için bkz. Abdulhalik Bakır, "Eskiçağlardan Günümüze Kadar Türkmen Şehri Kerkük", s. 56-58; Semseddin Küzeci, *Kerkük Katliamları*, s. 50-100.

7. Irak Türkmenlerinin kendilerine özgü bağımsız bir siyasi pozisyon belirleyememeleri ve yirminci yüzyılın sonlarına dek sadece içe dönük bir dış siyaset uygulayan Türkiye Cumhuriyetine bağımlı kalmayla yetinmeleri. Bir millî dava veya haksızlığa karşı hak arama projesi uluslararası bir boyuta taşınmamışsa, o millî dava veya hak ne kadar meşru ve haklı olursa olsun başarılı olamamaktadır. Türkmenler elbette ki can ve gönülden sevdikleri Türk Devleti ve Türk milletine karşı en güzel duygu ve bağlılık bağı ile bağlı kalacaklardır. Ancak Osmanlı devletinin çöküşünden günümüze dek süren bu sevgi ve bağlılık, onları bu denli müşkül bir duruma düşüren ulusal bir çerçevede kalmamalıydı. Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri başından beri Kıbrıs ve Filistin meseleleri gibi Irak Türkmenlerinin haklı davasını da uluslararası mahfillere taşıma gayretini göstermeliydi²². Oysa komşuluk bağı, ekonomik menfaat ve bölge barışı uğruna Türkiye yöneticileri, Irakla ilişkilerini hep sıcak tutmuşlar ve Irak Türkmenlerini kendi kaderlerine bırakmışlardır²³. Bu olumsuz sonucun ortaya çıkmasında, yaklaşık

---

²² Ne üzücüdür ki Türkiye Cumhuriyeti için çok önemli ve hayati olan bu mesele (Musul-Kerkük meselesini kastediyoruz) yirminci yüzyılın ikinci yarısında unutulmuş veya bilinmeyen nedenlerden ötürü rafa kaldırılmıştır. Oysa bu mesele, Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasında ilk sırayı işgal etmeliydi. Çünkü Anadolu'nun güvenliği, geleceği ve bekası önemli oranda Musul ve Kerkük'ün güvenliği, geleceği ve bekasına bağlıdır. Bu önemli bölgenin jeopolitiğini ve demografisini Büyük Osmanlı Devletimiz de idrak etmiş ve bu uğurda iki meşhur Osmanlı Sultanı (Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan Dördüncü Murat) bizzat muazzam ordularının başında Irak'a (özellikle de bu coğrafyanın yukarı ve orta kısımlarını) seferler düzenlemişlerdir. Aynı politika, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Mustafa Kemal Atatürk'ün akılcı dış siyaseti sayesinde devam etmiş ve bu uğurda devletimiz konuyu çeşitli diplomatik girişimlerle gündemde tutarak yoğun bir çaba harcamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin yaklaşık son on beş yıldan beri Irak Türkmenleri ile ilgili doğru politikalar üretmeye başlaması ve yarım asır boyunca ihmal edilmiş Nezih Türk Dünyasının bu nezih ve mazlum parçasına göstermiş olduğu ilgi ve yaklaşımı bizleri (Irak Türkmenlerini) derinden memnun etmiştir. Beşikten mezara kadar Anadolu'ya ve Anadolu insanlarına samimi bir sevgi ve muhabbetle bağlı olan Irak Türkmenleri bundan başka ne isteyebilirler ki? Dilek ve temennimiz odur ki bu ilgi ve doğru siyaset inkıtaat uğramadan devam etsin.

²³ Bu siyaset özellikle 1940'lardan 2004 yılında Irak'ın ABD tarafından işgaline kadar devam etmiştir. Irak Türkmenleri en ağır baskıları 1968'den 2004 yılına kadar devam eden Arap Baas Partisi iktidarında yaşamışlardır. Bu dönemde Türkmenler her türlü insani haklarından mahrum edilmişler, toprakları ellerinden alınmış ve binlerce Türkmen çeşitli bahanelerle yurtlarından uzaklaştırılarak Irak'ın güneyine sürgün edilmiştir. Bkz. Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dümü-Bugünü*, Ankara, 1991, s. 28-56. Bu dönemde birçok Türkmen de Kerkük'tü terk ederek daha huzurlu bir ortam aramak amacıyla yurt dışına gitmişlerdir. Bütün bu

yüzyıldan beri gözlerini sadece Türkiye'ye diken ve sadece buradan yardım bekleyen Iraklı Türkmen yönetici ve sorumluların da payı unutulmamalıdır. Kısacası Türkiye'nin ve Irak Türkmenlerinin karşılıklı ilişki ve diyalogu duygu ve akrabalık bağları bazında devam etmiş, geleceğe yönelik bir plan ve stratejiden yoksun kalmıştır²⁴.

8. Bugünkü Irak Türkmenlerinin yaşadığı coğrafyanın mezhepsel ve etniksel yapı itibariyle çok problemlili ve kritik bir pozisyonda olması. Dünyamızda var olan etniksel, dinsel ve mezhepsel özellikler, hiçbir milletin veya sosyal kitlenin kendi hür iradesiyle sahip olduğu veya ortaya çıkardığı bir olgu değildir. İnsanlar bu olgularla doğar, hayatı boyunca da anılan olguların olumlu veya olumsuz etkileri ile yaşar ve o şekilde de bu dünyayı terk eder. Dinler, dinsel öğretileri öğütleyen Peygamberler ve erdemli bilginler, ahlaki değerler çerçevesinde kökeni ve inancı ne olursa olsun bütün insanların kardeş olduğunu ve kardeşlik şuuruyla yaşamaları gerektiğini tavsiye ederler. Ancak bu güzel ideal ve duygu, tarih boyunca teoriden pratiğe geçişte büyük engellerle karşılaşmış ve insanlar anılan farklılıklarından dolayı büyük acılar çekmişlerdir²⁵. Irak'ta herhangi bir bölge veya ülke gibi uzun tarihi boyunca çok ağır, siyasî, dinsel ve mezhepsel olaylara sahne olmuş, bunun etkisiyle de çok karmaşık sosyo-kültürel bir yapıda günümüze kadar gelmiştir. Bugün Irak Türkmenlerinin yoğun olarak Telafer'den Mendeli²⁶, ye, seyrek olarak da anılan Türkmen şehrinden,

---

oldubittiler elbette ki canlarından ve mallarından çok sevdikleri Anadolu'nun yanı başında cereyan etmiştir. Ayrıca bu kahrolası dönem esnasında yurt dışında eğitim ve öğretimlerini kendi maddi çabaları sayesinde tamamlamaya çalışan yüzlerce Türkmen genci de Kerkük'e dönememiş tahsil gördükleri ülkelerde yaşamaya başlamışlardır. Bu satırları yazan aciz de onlardan biridir. Buna da şükretmek gerekir; ya Anadolu'muz olmasaydı ne yapardık!

²⁴ Burada elbette ki Anadolu'nun ve Irak'taki Türkmenlerin içinde yaşamış oldukları ağır şartları da göz önünde bulundurmak lazımdır. Zira Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla birlikte Türk Dünyası topyekûn bir yıkım, belirsizlik ve dağınıklık içine düşmüştür. Bu fay hattının yıkımı ve artçı dalgaları bütün Türk dünyasını etkisi altına almış, ancak ne üzücüdür ki en ağır sonucuna Anadolu, Kıbrıs, Suriye, Batı Trakya, Bulgaristan Türkleriyle birlikte Irak Türkleri katlanmak zorunda kalmışlardır.

²⁵ Bunu öğrenmek için Hz. Muhammed'in çevresindeki müminlerin maruz kaldıkları kötü muamelelere bakmak yeterlidir. Bkz. el-Makrizî, Ümeyye ve Hâşim Oğulları Arasındaki Çekişme ve Anlaşmazlıklar, (Çev. Abdulhalik Bakır), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Ankara, 2008, s. 351-358.

²⁶ Diyala iline bağlı ilçe merkezi olup Bakuba şehrine 93, Başkent Bağdat'tan 115 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Eski kaynaklarda bu yerleşim merkezinin adı Bendencin olarak

güneydeki Kut şehrine kadar yaşadığı bölge ve şehirler, etniksel, dinsel ve mezhepsel yönden Irak'ın ve belki de dünyanın en karmaşık coğrafyasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla da anılan kritik coğrafyada Irak Türkmenleri, Telafer dışında Musul, Erbil, Kerkük, Diyala, Salahaddin ve Bağdat şehirleri ile birçok ilçe ve kasabada Sünni Arap, Şi'i Arap, Sünni Kürt ve Gayr-i Müslim kardeşleriyle iç içe yaşamaktadırlar²⁷. Irak'ta ortaya çıkan bugünkü siyasal, etniksel ve mezhepsel karmaşık tablo ve paylaşım çabaları, ataları Selçuklulardan beri birlik, beraberlik ve sosyal bütünlüğü savunan Irak Türkmenlerini çok müşkül ve aşılması zor bir sürece sokmuştur. Bugün çeşitli oluşumlarla yönetilen Irak'ta, Türkmenlerin de bir oluşum meydana getirmesi, binlerce yıldan beri yaşadıkları bu ülkedeki gelecekleri açısından kaçınılmaz bir durum arz etmektedir. Gelecekteki Irak siyasetinin, Türkmensiz şekillenmesi asla mümkün olmayacaktır²⁸.

---

geçmektedir. Buranın Asur tabletlerinde Erdelika veya Erderika olarak geçtiği söylenmektedir. Herodots'un eserinde de anılan ikinci isimle zikreder ve burada petrol kuyuları bulunduğunu belirtir. Ancak bu isim daha sonraları Bendenic, Bendenicin, Mendelicin ve nihayet Mendeli şeklinde telaffuz edilmeye başlamıştır. Mendeli ilçesi İran-Irak Savaşı'ndan büyük zarar görmüş ve hurma ağaçlarıyla meşhur olan bu şirin Türkmen kentindeki 800.000 hurma ağacı kesilmiştir. Ayrıca Irak yönetimi, 26. 07. 1987 tarihinde 459 sayılı kararla Mendeli kazasını nahiyeye çevirmiş ve Beldruz nahiyesini de Mendeli yerine kaza yapmıştır. Otuz bin nüfusu olan bugünkü Mendeli'nin on mahallesi bulunmaktadır. Bunların adları şöyledir: Cemil Bek Kal'ası, Nakîb, Büyükbazar, Mihrac Kale, Bâli Kale, Boyaklı, Kübrâ, Şüveyh. Bkz. Cemal Bâbân, *Usûl Esmâ'i'l-Müdüün ve'l-Mevâki'i'l-İrâkıyye*, Bağdat, 1989, s. 283-284; Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü- Bugünü*, s. 73; Suphi Saatçi, *el-Kabâil ve'l-Aşâir et-Türkmaniyye fi'l-İrâk ve Menâtek Süknâhum*, s. 178-180; Necat Kevseroğlu, *Irak'ta Türkçe Yer Adları Klavuzu, Kerkük*, 2012, s. 349-350.

²⁷ Örneğin Türkmenlerin yaşadığı Musul, Kerkük, Erbil şehirlerinde ve bu şehirlerin ilçe ve köylerinde etnik olarak farklı oranlarla Araplar ve Kürtler de yaşamaktadır. Ayrıca azınlık olarak bu şehirlerde çeşitli grup ve mezheplere mensup Hristiyanlar da bulunmaktadır. Mezhep olarak da bu şehirlerde yaşayan Arapların, Kürtlerin ve Türkmenlerin farklı oranlarda bir kısmı Sünni, diğer kısmı da Şia mezhebine mensuptur. Aynı şeyi Bağdat, Diyala ve Salahaddin şehirleri için de söylemek mümkündür. Başkent Bağdat ise bunlardan farklı bir demografik yapıya sahip değildir. Sünni ve Şi'i Arapların yoğunlukta olduğu bu şehirde küçümsenemeyecek oranda Türkmen de yaşamaktadır. Hatta burada Türkçe isimler taşıyan Türkmen semtleri (A'zamiyye, Rağibe Hatun gibi) de bulunmaktadır.

²⁸ Bugünkü ve yarıncı Irak yöneticilerine bir Irak Türkmen Tarihçisi olarak şu tavsiyelerde bulunmayı da asla ihmal etmemeliyim: Abbasiler döneminden Büyük Osmanlı Devletinin Tarih sahnesinden çekildiği güne kadar Irak'ı adalet, hukuk ve insan haklarına azami derecede riayet ederek yöneten Türkleriün evlatları olan Türkmenleri asla görmemezlikten gelerek dışlamayın! Bilakis Irak'ın tarihten gelen bütün farkındalıklarını göz önünde bulundurarak bu asil memleketin geçmişine, hazırına ve geleceğine titiz ve saygılı davranın! İşte o zaman

9. Irak Türkmenlerinin, dünyadaki süper devletlerle Irak başta olmak üzere Orta Doğu'nun yerel devletleri tarafından Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin bir bakiyesi olarak olumsuz yönde değerlendirilmesi. Osmanlı devletinin Irak'tan ayrıldığı günden beri yirminci yüzyılın ve yirmi birinci yüzyılın başlarında burayı ele geçiren İngilizlerle Amerikalılar başta olmak üzere hemen hemen bu ülkenin etrafında bulunan Arap ve İslam ülkelerinin büyük bir kısmı Türkmenlere bu gözle bakmakta ve değerlendirmektedir²⁹. Türklerle ve dolayısıyla da Türkmenlerle çok sıkı tarihsel ve akrabalık bağları bulunan bugünkü Irak Arapları ve Kürtleri bile bu kanaat içinde olmuşlardır. Yani kısacası Selçuklular ve devamındaki Osmanlılar hakkında olumsuz tavır takınanlar yüzyıldan beri bunun acı faturasını Türkmenlere ödetmeye çalışmışlardır³⁰. Burada o acı faturanın

---

eccadınız kabul ettiğiniz ve tarih kitaplarında iftiharla dönemlerini anlattığınız Abbasi halifelerinin hatıralarına saygılı ve Türklerle olan onurlu ilişkilerini örnek olursunuz. Şunu da bilin ki Irak Türkmenleri en zor ve krizli dönemlerde bile Irak'ın birliğini, dayanışmasını ve onurlu devletler arasında yerini almasını savunmuşlar ve bu uğurda canla başla çalışmışlardır. Bun dan da öte onlar bu saydığımız önemli ideal ve hedefler için ağır bedeller ödemişler ve canlarını feda etmişlerdir. Bunların hiç birini yapamıyorsanız o zaman da en azından iktidarı zamanında Türklere olan hayranlığından dolayı özel muhafız ordusunu Türklere oluşturdu ve bütün devlet memurlarına Türk başlığı olan serpuşun giyilmesini zorunlu kılan İkinci Abbasi halifesi ve Bağdat'ın kurucusu Ebu Ca'fer el-Mansur'un hatırasına saygı gösterin! Bkz. Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara, 2005, s. 390-391.

²⁹ Bu olumsuz tavır ve değerlendirmeler bir yerde İngilizlerle Amerikalılar için doğal görülebilir. Zira Tarihin her devresi, milletler ve devletler açısından milli menfaat ve çıkarlar ekseninde cereyan eden aşırı rekabet ve hesaplaşmalara sahne olmuştur. Eskiçağ ve Ortaçağlarda birçok inanç ve çıkar savaşlarından dolayı etki tepki çerçevesinde milletler arasında kin, nefret ve düşmanlık meydana gelmiştir. Ancak aynı dinin mensubu olan ve aynı toprakları vatan edinen milletler arasında bu gibi yanlış kanaat ve bakış açısının bulunması insanı hayrete düşürmektedir. Ortaçağ İslam dünyasında ta H. Osman ve Hz. Ali dönemlerinden beri Müslümanlar arasında siyasî, dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı çekişme ve fikir ayrılıkları ve hatta savaşlar meydana gelmiştir. Bkz. Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, (Çev. Abdulhalik Bakır), Ankara, 2001, s. 209- 221, 225-246; en-Nevbahtî, *Şiî Fırkalar*, (Çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek), Ankara, 2004, s. 49-269; Adem Apak, *Hız. Osman Dönemi ve Devlet Siyaseti*, İstanbul, 2003, s. 135-177; Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, Ankara, 2004, s. 207-285; Ancak bütün bu olumsuz tavır ve eylemlerden bir ders alınması gerekirdi. Bu durum, Müslümanların dolayısıyla da devletlerinin İslam adına büyük iddialarda buldukları halde ne kadar bu mükemmel dinin öğretilerinden habersiz olduklarını ortaya koysa gerektir.

³⁰ Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze dek Irak Türkmenlerinin başına gelenler bunun en iyi kanıtını teşkil etmektedir. Irak Türkmenlerine 1924, 1946 ve 1959 yılında yapılan katliamlar dışında, onların 16 Ocak 1980 yılında Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Dr. Rıza Demirci, İşadamı Adil Şerif ve Doç. Dr. Necdet Koçak gibi güzide liderleri idam edildi.

detaylarına girmek istemiyoruz. Aziz dinleyicilerim bunları anılan yüzyılda yazılan onlarca bilimsel kitap, makale gazete yazılarından ve radyo ve televizyon programlarından öğrenebilirler.

Sonuç

Bu çalışmamızda bugünkü Irak Türkmenlerinin geçmişten günümüze devam eden hazin ve bir o kadar da dramatik siyasî durumunu şekillendiren faktörleri sıralamaya ve değerlendirmeye çalıştık. Bir defa şu kesin olarak bilinmelidir ki Irak Türkmenleri dün özülle, sözüyle hatta kısacası her şeyi ile kökü kâlû belâ'ya kadar uzanan büyük Türk dünyasının bir parçasıydı, şartlar ne olursa olsun bugün de bu öyledir yarın da öyle olacaktır. Onlarca badireyi metanet ve olgunlukla atlatmış olan büyük Türk dünyasının edepli, imanlı ve dayanıklı bir parçasını oluşturan Irak Türkmenleri, bir kısmı kendi iradelerinin dışında şekillenen tarihî, coğrafi, dinî ve mezhepsel olgulardan, diğeri canlarından fazla sevdikleri Selçuklu, Osmanlı ve Modern Türkiye Cumhuriyetinin yanlış siyasî politikalarından, öbürü de kendi kısır döngü, tecrübesizlik ve geleceği iyice hesaplamama gibi kusurlarından kaynaklanan faktörler sonucunda bugünkü hazin tablo ile karşı karşıya kalmış ve siyasî arenada hak etmediği bir pozisyonu kabullenmiştir. Irak Türkmenlerinin genetiğine ters düşen ve kabul edilmesi mümkün olmayan bu olumsuz durumun olumlu bir yapıya dönüşmesi ve onların da Irak'ın diğer unsurları gibi siyasî hayatta söz sahibi olmaları için şu önemli hususları hatırlatmak milli görevimizdir:

1. Irak'taki Türkmen davasını ve de hazin dramını ivedilikle ulusal pozisyondan uluslararası bir pozisyona taşımak ve bu hedef uğruna her fırsatı zaman kaybetmeden kullanmak. Bunu özellikle bugün Irak'ta Türkmenleri temsil eden siyasî partiler ve sivil kuruluşlar zaman kaybetmen uygulamaya koymalıdır.

Bu olaydan sonra 1981 ve 1982 yıllarında onlarca Türkmen genci uydurma suçlamalarla işkence yapılarak şehit edildi. Ayrıca 28 Mart 1991'de Altunköprü katliamı olarak anılan katliamda yüzün üzerinde Türkmen toplu halde şehit edildi. Irak Türkmenlerine yapılan bu kötü muamele Irak'ın Amerikalılar tarafından işgaline dek hiç ara vermeden devam etti ve bu necip millet onlarca aydınını, eğitimli civanını ve suçsuz kabahatsiz insanını kurban verdi. Bkz. Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, s. 40-41; Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, s. 261-282; Şemsettin Küzeci, *Kerkük Katliamları*, 33-393.

2. **Türkmen siyasî hayatındaki tikanlıkları gidermek için her nerede olursa olsun bilgili ve tecrübeli Türkmen aydınları ile dar çerçevede değil, çok geniş çaplı ve düzenli görüşmeler yapmak suretiyle geleceğe dönük doğru bir pozisyon belirlemek.** Alt yapısı bilimsel temellere dayanmayan hiçbir siyasî hareketin veya siyasî faaliyetin başarı kaydetmesi mümkün değildir. Bugün Irak'ta Türkmenleri temsil eden siyasî kuruluşlar bu özellikten (bilimsel temeli kastetmekteyiz) yoksun durumdadırlar.

3. **Irak içinde kuzeydeki Telafer'den güneydeki Kut şehrine kadar bütün Türkmenleri kapsayacak şekilde onurlu ve sağlıklı bir Türkmen politikası belirlemek ve bu hedefi gerçekleştirmek için bütün Türkmen kuruluşlarla işbirliği yapmak.** Bugün anılan bu faaliyet Irak'ın kuzeyi ile Irak'ın orta kesiminde başlatılmıştır, ancak güney kısmında hâlâ böyle bir çalışmaya (belki de o bölgedeki Türkmenlerin sayıca azlığından dolayı) rastlanmamaktadır.

4. **Türkiye Cumhuriyetinin bir an önce Kıbrıs ve Filistin meselesi gibi Irak Türkmen meselesini de uluslararası mahfillere taşımasını sağlamak için çaba sarf etmek.** Aslında bu mesele yani Musul-Kerkük meselesi veya bugünkü adıyla Irak Türkmenleri meselesi belirtilen diğer iki meseleden daha da hassas ve eski bir geçmişe sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti yirminci yüzyılın ikinci yarısında anılan problemi ihmal etmeseydi ve Irak Türkmenleri bugünkü Irak'ta diğer unsurlar gibi siyasî ve askerî bir güç olarak bulunmuş olsaydı, belki de bugünkü hazin tablo ortaya çıkmayacaktı veya en azından tahribatı bu dozda ve boyutta olamayacaktı. Ayrıca anılan politika uygulanmış olsaydı, Türkiye, Irak Coğrafyasında İran kadar aktif bir ülke durumuna gelecek ve Türkmenler dışındaki herhangi bir yerel güçle işbirliği mecburiyetinde kalmayacaktı.

KAYNAKLAR

ALTUNGÖK, Ahmet, *Ön Asya ve Ortadoğu'daki Türkmen Varlığının Tarihi Kökenleri, Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Ortadoğu'da Türkmenler (Irak, İran, Suriye) Sempozyumu* 8-10 Mayıs 2014-Bilecik, (Ed. Prof. Dr. Abdulhalik Bakır-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Altungök), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2016, s. 33-45.

ALTUNGÖK, Ahmet-Çağrı Bakır, I. Dünya Savaşı Öncesinde Kerkük ve Musul'dan Elazığ ve Çevresine Yapılan Türkmen Göçleri (Bir Alan Araştırması ve Sonuçları), *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 9 October 2017, p. 40-54.

APAK, Adem, Hz. Osman Dönemi ve Devlet Siyaseti, İstanbul, 2003.

ARMAOĞLU, Fahir, Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 109-154.

BÂBÂN, Cemal, *Usûl Esmâ'i'l-Müdiin ve'l-Mevâki'i'l-'Irâkiyye*, Bağdad, 1989.

BAKIR, Abdulhalik, Hz. Ali ve Dönemi, Ankara, 2004.

BAKIR, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara, 2005.

BAKIR, Abdulhalik, "Eskiçağlardan Günümüze Kadar Türkmen Şehri Kerkük", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2008, Cilt: VI, Sayı: 1, Elazığ, 2009, s. 27-76.

BAKIR, Abdulhalik, Ortaçağ Irak'ında Türk Varlığı ve Kültürünün Yaygınlaşmasını Kolaylaştıran Faktörler, *Uluslararası Tarichte ve Günümüzde Ortadoğu'da Türkmenler (Irak, İran, Suriye) Sempozyumu* 8-10 Mayıs 2014-Bilecik, (Ed. Prof. Dr. Abdulhalik Bakır-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Altungök), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2016, s. 1-32.

BAKIR, Abdulhalik, Kütü'l-'Amâre Adı ve Tarihsel Altyapısı Üzerine Bir Değerlendirme, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, c. I, S. 1, 2017, Aralık, s. 13-28.

BAKIR, Abdulhalik, Ferruh KAYALAN, Musul Sorunu Çerçevesinde İngilizlerin Kerkük'teki Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri (1918-1926), *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 8-April 2017, p. 1-20.

BAKIR, Abdulhalik, Süleyman PEKİN, Irak Türkmenlerinin Mazlum Şehri Telafer (Şehrin Modern Tarihi ve Kültürüne Bir Bakış), *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2018, c. II, S. 1, s. 64-117.

BEYDİLİ, Kemal, T. D. V. *İslam Ansiklopedisi*, Yeniçeri Maddesi, İstanbul, 2013, c. XXXXV, S. 450-468.

BİLGE, Mustafa L., T. D. V. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 264-265.

BİLGE, Mustafa L., T. D. V. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 265.

CANATAN, Yaşar, *Türk-İrak Münasebetleri (126-1958)*, Ankara, 1996.

DEMİRCİ, Fazıl, *İrak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Ankara, 1991.

EL-ERBİLÎ, Husam Davud Hıdır, *et-Türk ve't-Târibu't-Türki fi'l-İrâk*, Erbil, 2018.

GÜBDÜZ, Ahmet, T. D. V. *İslâm Ansiklopedisi*, Kerkük Maddesi, c. XXV, s. 290-292.

HALİFE B. HYYAT, *Taribu Halife b. Hayyat*, (Çev. Abdulhalik Bakır), Ankara, 2001.

EL-HASENÎ, es-Seyyid Abdurrezzak el-Hasenî, *el-İrâk Kadimen ve Hadisen*, Beyrut, 1971.

KAYALAN, Ferruh, *Kerkük Şebri ve Türkmenler (Türkmenlerin Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1921-1990)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 2018.

KEVSEROĞLU, Necat, *Safahât min Tarih Kerkûk minzûi Fecri't-Târîb ilâ 1958*, Lenden (London), 2015.

KEVSEROĞLU, Necat, *İrak'ta Türkçe Yer Adları Klavuzu*, Kerkük, 2012.

KÜZECİ, Şemseddin, *Kerkük Katliamları*, Ankara, 2004.

MA'LÛF, Lewis, *el-Müncid fi'l-A'lâm*, Beyrut, 1976.

EL-MAKRİZÎ, Ümeyye ve Hâşim Oğulları Arasındaki Çekişme ve Anlaşmazlıklar, (Çev. Abdulhalik Bakır), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Ankara, 2008, s. 343-397.

EN-NEVBAHTÎ, *Şii Fırkalar*, (Çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek), Ankara, 2004.

ÖKE, Mim Kemal, *Kerkük-Musul Dosyası*, İstanbul, 1991.

SAATÇİ, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul, 2007.

SAATÇİ, Suphi, *el-Kabâil ve'l-Aşâir et-Turkmaniyye fi'l-Îrâk ve Menâtek Süknâhum*, (Trc. Erşed el-Hürmüzi), Kerkük, 2010.

ES-SÛFÎ, Ahmed, *Hıtatu'l-Mavsıl*, Musul, 1953.

VARLIK, Mustafa Çetin, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 193-195.

YAKUT EL-HAMEVÎ, Şihabeddin Ebî abdillah Yakut b. Abdillah er-Rûmî el-Bğdadî; *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut, (Trz.).

YAZICI, Nevin, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu 1926-1955*, İstanbul, 2010.

EZ-ZÂBÎT, Şakir Sabır, *Bahsun Târihiyy Havle Aşîreti'l-Beyât*, (Arp. Trc. Necât Kevseroğlu), Kerkük, 1915.